

СТРАХОВІ КООПЕРАТИВИ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

***Анотація.** Досліджено історичний розвиток страхових кооперативів в Україні та їх особливості. Виділено особливості страхових кооперативів поруч з комерційними страховими організаціями і товариствами взаємного страхування. Здійснено обґрунтування вибору альтернативних форм організації страхової справи в Україні на новому етапі розвитку.*

Ключові слова: страхування, страхова організація, страховий кооператив, товариство взаємного страхування

Cherevko Kh.

INSURANCE COOPERATIVES AS ALTERNATIVE FORMS OF INSURANCE BUSINESS IN UKRAINE

***Summary.** The historical development of insurance cooperatives in Ukraine and their characteristics is studied. The peculiarities of insurance cooperatives close to commercial insurance companies and mutual insurance companies are highlighted. The choice of alternative forms of insurance business in Ukraine on a new stage of development is elaborated in detail.*

Keywords: insurance, insurance organization, insurance cooperative, mutual insurance association

1. Вступ

Сучасний динамічний розвиток світової економіки та інтеграційні економічні процеси в Україні зумовлюють підвищення уваги до страхової сфери, яка покликана мінімізувати втрати від економічної нестабільності. Як відомо, стан страхової справи у кожній державі є відображенням її економічного і соціального розвитку, а якісно сформована страхова система здатна забезпечити стабільний економічний та соціальний розвиток суспільства. На сьогодні в Україні страхові організації хоча й займають вагомую частку ринку фінансових послуг, проте досі не повною мірою виконують притаманні їм функції та взяті на себе зобов'язання. Це, зокрема, пов'язано з недосконалістю законодавства в даній сфері та нестабільністю політичної ситуації у нашій державі, що сприяє різноманітним зловживанням з боку страховиків, а саме: ухилення від страхових виплат, "схемне страхування", мінімізація оподаткування, виведення значних фінансових ресурсів компаній за межі держави у численні офшорні центри тощо. На сучасному етапі страхові організації в Україні основним пріоритетом своєї діяльності вбачають максимізацію прибутку, а це веде до значної деформації самого уявлення про страхування. З цього приводу відомий теоретик А. Манес зазначав, що історія страхування підтверджує, що не стільки прагнення до єдності, як прагнення до наживи, створило сучасну розвинуту страхову справу [3, с. 30].

Страхові організації, в першу чергу, повинні виконувати соціальну функцію перерозподілу ризиків між господарськими суб'єктами та населенням, а також забез-

печувати відшкодування збитків, що спричинені несприятливими подіями. Таким чином страховики, самі того не усвідомлюючи, підривають довіру клієнтів до своєї діяльності та до системи страхування загалом.

Зважаючи на такі негативні тенденції, в Україні зростає необхідність переходу страхового ринку на якісно новий рівень розвитку. На нашу думку, вагомим кроком у цьому напрямку буде доповнення страхового ринку новими організаційно-правовими формами. Серед таких страхові кооперативи і товариства взаємного страхування. Основою діяльності таких форм страхових компаній є принцип взаємодопомоги. Досвід розвинених промислових країн свідчить, що така форма організації страхового бізнесу додасть лояльності та демократичності страховикам і приверне увагу споживачів страхових послуг.

Питання створення та організації діяльності різних видів кооперативів, зокрема і споживчих, мало вивчене в науковій літературі. В основному воно порушується тільки в навчальній літературі. Організаційно-правові форми страхової діяльності досліджувались у працях О. Д. Вовчак, С. С. Осадця [8], В. Й. Плиси, Г. Л. Піратовського [7]. Науковці в основному виділяли переваги та недоліки основних форм організації страхової справи, таких як акціонерні товариства, товариства з додатковою відповідальністю, повні, командитні товариства. Натомість страховим кооперативам та товариствам взаємного страхування в економічній літературі не приділено належної уваги. Серед класиків теорії страхової справи необхідно відзначити проф. О. Г. Чайнова, автора книги про кооперативне страхування у 1922 р. [11]. Серед сучасних літературних джерел дотичними до даної тематики є наукові статті С. А. Навроцького [4], А. О. Пантелеймоненка [6], П. А. Стрельбіцького [9] та К. М. Твердомед [10].

Метою статті є обґрунтування розвитку в Україні страхових кооперативів як альтернативної форми організації страхової діяльності в посткризовий період, що здатна прискорити відновлення рівноважного економічного зростання.

Для досягнення визначеної мети в статті поставлено та вирішено наступні завдання:

- 1) досліджено зародження страхових кооперативів в Україні та розкрито особливості їх діяльності;
- 2) виділено особливості страхових кооперативів як конкурентних структур для комерційних страхових організацій і товариств взаємного страхування;
- 3) здійснено обґрунтування вибору альтернативних форм організації страхової справи в Україні на новому етапі розвитку.

Отримані результати і висновки дозволяють обґрунтувати вибір альтернативних форм організації страхової справи в Україні на сучасному етапі розвитку, що характеризується сповільненням економічної динаміки та підвищенням конкурентності в страховому бізнесі.

2.Зародження та розвиток кооперативного страхування в Україні

Усі кооперативи, залежно від сфери їхньої економічної діяльності, поділяються на три типи: 1) виробничі, в яких основна функція – виробництво матеріальних благ чи послуг; 2) споживчі, де основна функція – споживання товарів, послуг, грошових коштів і культурних цінностей; 3) змішані виробничо-споживчі, де немає явно переважаючої функції. Страхові кооперативи у науковій літературі належать до споживчих кооперативів, що дозволяє розглядати їхню діяльність у контексті відповідних правових норм.

Організаційно–правовими формами ринку страхових послуг у промислових країнах є наступні:

- акціонерні компанії;
- приватні підприємства і товариства;
- державні та змішані страхові організації;
- корпорації;
- товариства взаємного страхування;
- страхові кооперативи;
- спільні підприємства [8, с. 201].

У зарубіжній теорії та практиці термін “кооперативне страхування” використовується для визначення діяльності, що здійснюється страховими організаціями, які мають організаційно-правову форму споживчого кооперативу (тобто страховими кооперативами).

Страхова кооперація в Україні почала розвиватись у післяреволюційний період 1917 р. У 1918 р. утворився УкрКоопСтраховСоюз (Страховсоюз) як центральна установа для організації кооперативного страхування. Період з 1917 р. по 1920 р. відзначався активною роботою кооперації у сфері страхової справи. В цей час Тимчасовим урядом приймається Положення про кооперативні товариства та їхні спілки. У ньому вперше наведено правове оформлення страхової кооперації [10]. На землях Західної України, зокрема у Львові, ще у 1892 р. було створено перше страхове кооперативне товариство “Дністер”, яке за статутом було господарським об'єднанням взаємного типу. Його особливістю було обов'язкове дотримання його учасниками принципу солідаризму, тобто рівності інтересів.

З набуттям чинності Закону СРСР “Про кооперацію” у 1988 р. страхові кооперативи набули ще більшого поширення. Існування таких кооперативів у цей час мало велике значення, оскільки дало змогу набути першого досвіду роботи в ринкових умовах, посприяло підвищенню кваліфікації кадрів. На перших етапах розвитку страхового ринку колишнього СРСР страхові кооперативи звертали особливу увагу на зміст страхових продуктів (послуг), що пропонувалися в розвинених країнах Заходу. Завдяки цьому і в Україні почав зростати асортимент страхових послуг та виник інститут перестраховання. Незважаючи на успіхи в галузі кооперативного страхування, воно вже з самого початку своєї діяльності загрожувало монополістичним тенденціям Держстраху і тому в умовах командно–адміністративної системи було скасовано.

В Законі України “Про кооперацію”, прийнятому у 2003 р., визначено основні принципи діяльності кооперативу, зокрема і страхового. Серед них: добросовісність вступу до кооперативу і безперешкодний вихід з нього, поєднання особистих, колективних і державних інтересів, господарської самостійності, матеріальної заінтересованості і соціальної справедливості, безпосередньої участі членів кооперативу в управлінні його справами на основі кооперативної демократії [1].

Згідно з визначеннями в економічній літературі, страхові кооперативи (англ. insurance cooperatives) – це об'єднання осіб, організоване для забезпечення покриття застрахованих ризиків, що формують фонд виплат за рахунок пайових внесків і діють на неприбутковій основі. На страхових ринках промислових країн страхові кооперативи займають певний сегмент сектора взаємного страхування [4].

3. Особливості страхових кооперативів

Страховий кооператив має специфічні властивості як підприємство. Його особливість полягає в тому, що основною метою є не отримання прибутку, а задоволення потреб своїх членів у страховому захисті, які одночасно виступають і страхувальниками, і страховиками, і власниками підприємства. Страховий кооператив створюється, щоб його члени мали змогу економити при отриманні гарантій на покриття матеріальних збитків, завданих стихією чи в результаті нещасного випадку, смерті тощо. Такий різновид економічної діяльності становить необхідний атрибут ринкового середовища, але надалі залишається недостатньо розвиненим у багатьох країнах, включно з Україною.

Капітал страхового кооперативу формується на основі внесків членів кооперативу (пайів), які призначені для страхових виплат. У комерційному страхуванні є страховик, його інтерес полягає у підприємницькій діяльності та отриманні прибутку, і є страхувальник, інтерес якого полягає у тому, щоб застрахувати своє майно та отримати, в разі настання непередбачуваної події, страхове відшкодування. Ці суб'єкти укладають між собою угоду, мають рівні права і очікують певного результату. Страховий кооператив має неприбутковий характер, тому в разі ненастання страхового випадку в кінці року внески розподіляються між пайовиками. Отже, страховий кооператив призначений для взаємної допомоги і це можна вважати суттєвою відмінністю страхових кооперативів від комерційних страхових компаній, яка становить вагому перевагу на випадок, наприклад, кризових явищ в економіці.

Пайовики страхового кооперативу об'єднуються, формують статутний фонд, страхові резерви, виробляють правила страхування та відповідні тарифи і здійснюють страхування своїх інтересів на власних умовах. При цьому кожен пайовик має право на управління кооперативом, прийняття рішення щодо страхових виплат та частку в капіталі. Навіть не уклавши в певному періоді договору страхування, пайовик не втрачає своїх прав.

Страхові кооперативи поширені у таких великих промислових країнах, як Німеччина, Великобританія, Іспанія, Італія, Франція, Японія. Згідно з аналітичними матеріалами, опублікованими Асоціацією товариств взаємного страхування і страхових кооперативів Європи (Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe; AMICE), першість за кількістю страхових кооперативів серед країн Західної Європи утримують Нідерланди, Фінляндія та Австрія. Серед напрямків страхові кооперативи найбільшу увагу приділяють агрострахованню, фермерському та медичному страхуванню.

Найбільш знаними страховими кооперативами промислових країн є "Mobilier" (Швейцарський фонд страхування майна), "Hallesche Krankenversicherung auf Gegenseitigkeit" (Кооператив з медичного страхування – Німеччина), страховий кооператив "Картаусе Іттінген" (агростраховання – Швейцарія). В Японії також поширені кооперативи, що займаються фермерським страхуванням [13].

Кооперативні страхові організації приймають всіх без винятку, гарантуючи кожному компенсацію в обумовлених контрактом випадках. Кооперативне страхування контролюється всіма членами кооперативу, а тому розвивається раціонально. Малі внески роблять кооперативні страхові організації більш привабливими для страхувальників, що посилює їх конкурентні позиції на національному ринку страхування.

4. Сучасний стан кооперативного страхування в Україні та світі

На сьогодні в Україні страхові кооперативи практично не розвиваються. Це пов'язано в основному з відсутністю законодавства у даній сфері. За таких умов для засновників існують певні побоювання в організації страхових кооперативів. До того ж їхні учасники знаходяться в менш вигідному податковому становищі поруч з клієнтами комерційних страхових організацій, які можуть внести свої страхові платежі на валові витрати. Отже, така форма організації страхової справи як страховий кооператив має певні переваги та може вважатись альтернативною в Україні за умови внесення уточнень до Закону України "Про страхування". Різновидом страхових кооперативів виступають товариства взаємного страхування (ТВС). Вони є більш поширеними в Європі та простішими з організаційного боку.

Спільність інтересів страхових кооперативів і товариств взаємного страхування проявляється у створенні ними спільних добровільних об'єднань з метою обміну інформацією, захисту спільних інтересів на міжнародному рівні та здійснення іншої подібної діяльності. Таке спільне добровільне об'єднання – Асоціація взаємних страхових компаній та страхових кооперативів в Європі (AMICE) – виникло у січні 2008 р. шляхом злиття двох організацій – Міжнародної асоціації взаємних страхових компаній (AISAM) та Асоціації європейських кооперативів і взаємних страхових компаній (ACME) [12].

Відмінності таких організаційно-правових форм, як товариство взаємного страхування і страховий кооператив пов'язані не з методом створення страхових продуктів, а з поділом або відсутністю поділу капіталу цих організацій на частки, а також з обсягом прав членів кожної з цих організацій на отримання виплат інших, ніж страхове відшкодування. У товариствах взаємного страхування майно не розподіляється на частки.

Страхове законодавство щодо товариств взаємного страхування в Україні також є недосконалим. У 1997 р. затверджено "Тимчасове положення про товариство взаємного страхування". Згідно з даним положенням, товариством взаємного страхування є юридична особа - страховик, створений відповідно до Закону України "Про страхування" з метою страхування ризиків членів цього товариства [2]. Тобто ТВС – об'єднання фізичних і юридичних осіб, створене на основі добровільної угоди між ними для страхового захисту своїх майнових інтересів. Досі залишається невизначеним статус взаємного страхування – це страхова послуга чи неприбуткова діяльність, пов'язана з об'єднанням фінансових ресурсів учасників для здійснення страхування. Це є причиною відсутності в Україні товариств взаємного страхування.

Згідно зі статистичними даними, у Західній Європі успішно функціонує понад 2 тис. товариств взаємного страхування. Також існують приклади успішного перетворення страховиків акціонерної організаційної форми у ТВС та навпаки.

Варто відзначити велике суспільне значення товариств взаємного страхування і страхових кооперативів як форм взаємодопомоги. Їх створення в Україні дозволить підвищити страхову культуру, захистити інтереси страхувальників та покращити якість надання страхових послуг. Розвиток таких альтернативних форм організації страхової діяльності в Україні можливий за умови адаптації вітчизняного страхового законодавства до європейських стандартів.

5. Висновки

Потреба та можливість розвитку страхових кооперативів в Україні як однієї з найдавніших класичних форм страхового захисту зростає, оскільки:

- фінансовий стан потенційних страхувальників, а зокрема їх платоспроможність, гостро потребують надання їм страхових послуг на безприбутковій основі;

- потенційним страхувальникам потрібна, поряд з жорсткою регламентацією комерційного страхування, наявність більш демократичних і м'яких форм страхових операцій, оскільки за будь-яких обставин вони ризикують власними коштами при трансфері ризику страховиком;

- потенційні страхувальники зацікавлені в тому, щоб на вітчизняному страховому ринку дійсно була присутня здорова конкуренція серед страховиків різних організаційних форм і типів;

- зростає незабезпечений попит на страхування в агропромисловому комплексі, у т.ч. на страхування сільськогосподарських виробничих ризиків, адже вимушено монопольне, комерційне страхування не здатне в повному обсязі задовольнити потреби сільськогосподарських товаровиробників як за якістю пропонованих послуг, так і за вартісними параметрами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна. Закон. Про кооперацію (від 10.07.2003 № 1087-IV) // Відомості Верховної Ради України, 2004. – № 5. – С. 35.

2. Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Тимчасового положення про товариства взаємного страхування” №132 від 1 лютого 1997 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

3. Манэс А. Основы страхового дела / А. Манэс; [пер. с нем. под ред. и с допол. М. И. Ушакова]. – С.-Пб., 1909. – 173 с.

4. Навроцький С. А. Розвиток товариств взаємного страхування в АПК / С. А. Навроцький: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/02/12/04/139>.

5. Основи кооперації: навч. посіб. / [С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей, Я. А. Гончарук, Р. Я. Пастушенко]. – К.: Знання, 2004. – 470 с.

6. Пантелеймоненко А. О. Західноєвропейські товариства взаємного страхування та страхові кооперативи: сутність організації, зміст діяльності і значення / А. О. Пантелеймоненко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/num/pantelejmonenko1.htm>

7. Піратовський Г. Л. Страховий бізнес: управління розвитком: монографія / Г. Л. Піратовський. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 254 с.

8. Страхування: підручник / [керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець]. – [вид. 2-ге, перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

9. Стрельбіцький П. А. Товариства взаємного страхування: зародження, розвиток, становлення / П. А. Стрельбіцький: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univer.km.ua/visnyk/532.pdf>.

10. Твердомед К. Кооперативне страхування в Україні в період непу (1921–1929) / К. Твердомед // Право України. – 2003. – № 2. – С. 135-139.

11. Чайнов А. В. Кооперативное страхование скота / А. В. Чайнов. – Харків; 1912. – 79 с.

12. Mutual Insurance in Figures: Executive summary from the 2010 study produced by AMICE's predecessor association, AISAM. – Brussels: Association Internationale des Sociétés d'Assurance Mutuelle – AISAM, 2010. – 19 p..

13. Annual Report 2009 of AISAM (Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe). – Brussels: AISAM, 2011. – 3 p.